

Лариса ЛІСОВА

**ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРІЗВИЩ ГОРОХІВЩИНИ,
МОТИВОВАНИХ ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ОЗНАКАМИ
ПЕРШОНОСІЇВ**

У статті проаналізовано сучасні прізвища Горохівщини, утворені від назв фізичних ознак та психічних властивостей людини, визначено лексеми, які взяли участь у їх формуванні.

Ключові слова: антропонім, апелятив, прізвище, лексична база.

Відпрізвиськові особові назви відображають народну мудрість, мають надзвичайну здатність узагальнити одним словом найбільш типово в людині. У таких антропоніміах яскраво проявляється характер, дотепність їх творців, творчий дух народу¹. У створенні прізвиськ беруться до уваги найбільш типові ознаки людей, їх фізичне й моральне обличчя; для вираження цих ознак із лексичного складу мови вибираються найвлучніші слова². Проте, можливо, деякі назви за своїми внутрішніми властивостями виникали як іронічні прізвиська, виражаючи ознаку, протилежну названій³.

Первісно такі іменування характеризували носіїв за їх фізичними чи психічними рисами, інтелектуальним рівнем та особливостями поведінки. А назви, що давалися за ними особі в колективі, часто супроводжували її протягом усього життя, ставали вуличними прізвиськами, а в багатьох випадках переходили й до нащадків, трансформуючись згодом у розряд прізвищ⁴.

Серед цієї групи відапелятивних прізвищ переважають слова експресивної лексики⁵. У семантичному плані вони представлені

---

¹Рульова Н. І. Антропонімія Західного Поділля кінця XVIII-XX ст.-: автореф. дис... канд. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. І. Рульова. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 5.

²Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища: монографія / Ю. К. Редько. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 65.

³Горпинич В. О. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: монографія / В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко; В. О. Горпинич (заг. ред.) // Ономастика і апелятиви. – Дніпропетровськ; Миколаїв, 2006. – Вип. 25. – С. 104.

⁴Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини: монографія / Л. О. Кравченко. – К., 2004. – С. 29.

⁵Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія / П. П. Чучка. – Ужгород, 2008. – С. 411.

основами із різним значенням. Серед спадкових лексем, похідних від назв людей за зовнішніми ознаками, такими вирізняльними особливостями могли бути зачіска, колір шкіри, волосся, зріст, вага, вродливість, фізичні вади тощо. Ще більше значеннєве розмаїття притаманне прізвищам, утвореним від назв людей за внутрішніми рисами. Вони відображають поведінку, характер першоносія, почуття, домінуюльні емоції особи, «ставлення до інших, до себе і до праці»⁶, особливості мовлення.

Утворенням на позначення індивідуальних рис людини приділили увагу Ю. К. Редько, П. П. Чучка, Л. О. Кравченко, В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко та ін. дослідники. Західнополіську лексику на позначення рис характеру людини ґрунтовно проаналізував Ю. В. Громик⁷. Прізвищам, що засвідчують індивідуальні ознаки першоносіїв, присвятили ряд статей Р. Й. Керста⁸, Ю. М. Новикова⁹, В. Д. Познанська¹⁰, Н. І. Рутьова¹¹. Але сучасні прізвища Волині, зокрема Горохівщини, які утворені від назв осіб за зовнішністю, характером, поведінкою, стали об'єктом наукового дослідження вперше. Вивчення антропонімії регіону доповнить загальне уявлення про систему прізвищ України на сучасному етапі та в її історичному розвитку.

Мета нашого дослідження – здійснити лексико-семантичний аналіз прізвищ Горохівщини, похідних від назв особи за її домінуюльними ознаками. Об'єктом аналізу стали прізвища м. Горохова та всіх сіл Горохівського району (91 населений пункт).

Із залучених для дослідження прізвищ до цієї групи належить 465 одиниць, які поділяємо на дві групи: прізвища, мотивовані фізичними ознаками людини (246 утворень) та прізвища, що

---

⁶ Там само, С. 413.

⁷ Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «риси характеру людини та її поведінка» / Ю. В. Громик // Волинь філологічна: текст і контекст. – Вип. 4. – Луцьк: Волинь. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – С. 63–82.

⁸ Керста Р. Й. Антропонімія – основа вивчення лексики, що характеризує особисті властивості людини / Р. Й. Керста // 3 історії української філології. – К., 1980. – С. 200–213.

⁹ Новикова Ю. М. Назви осіб за їх внутрішніми ознаками як складник для творення прізвищ Центральної і Східної Донеччини / Ю. М. Новикова // Науковий Вісник Чернівецького університету. – Вип. 354-355. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 196–201.

¹⁰ Познанська В. Д. Лексика на позначення фізичних і психічних рис людини як основа для творення українських прізвищ / В. Д. Познанська // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип. 10. – С. 161–168.

¹¹ Рутьова Н. І. Прізвища жителів Західного Поділля як засіб вираження гумору / Н. І. Рутьова // Сатира і гумор в українській літературній традиції: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Чернівці, 1994. – С. 262–263.

вказують на психічні властивості, поведінку або характер людини (219 прізвищ).

У межах першої групи виокремлюємо антропоніми на позначення назв осіб за особливостями рис обличчя та волосся (80 прізвищ).

Про особливості волоссяного покриву та зачіски першonosіїв свідчать такі прізвища: *Бровко*, *Кучмай* < *кучма* 'висока копиця (про волосся)' (ВТССУМ, 477), *Плешко*, *Пліш*, *Плішивий* < *пліш* 'лисина' (Чуч., 456), *Білокурець*, *Гунджер*, *Гунжер* < *гунджер* 'кучер волосся' (ЕСУМ, I, 620), *Кича* < *кича* 'чуб, волосся, скручене на голові жінки' (Чуч., 263), *Кренц* < рум. *крец* 'кучерявий' (Чуч., 303), *Кудрич*, *Кудря*, *Кудряшов* < *кудря* 'кучерявий' (Чуч., 360), *Кучеравий*, *Чуб*, *Чубара*, *Шудра* < *шудри* 'кучері' (Арк., II, 277); на неохайність зачіски вказують лексеми *Бучман* < *бучма* 'кучматий, волосатий' (Чуч., 103), *Кошлай* < *кошлатий* 'з розкуйовдженим, розпатланим волоссям' (ВТССУМ, 461), *Куделя* < *куделя* 'скуйовжене волосся' (ВТССУМ, 471), *Патlach* < *патlach* 'людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям' (ВТССУМ, 711), *Пелех* < *пелехатий* 'із довгим, густим, скуйовдженим волоссям' (ВТССУМ, 714). Прізвища останньої групи виражають зневажливе ставлення українців до недбалості щодо зовнішнього вигляду, неохайності.

Велика кількість спадкових антрополоксем, які вказували на особливості волоссяного покриву, утворилися від апелятивів *вус* (*Белоус*, *Белоусов*, *Білоус*, *Білоусов*, *Усатий*, *Усач*, *Усенко*); *лисий* (*Лисайчук*, *Лисак*, *Лисенко*, *Лисий*, *Лисюк*, *Лисяк*, *Лиськевич*), *борода* (*Бородій*, *Брода*, *Голобородько*, *Майборода*, *Покиньборода*), що свідчить про здатність цих ознак значною мірою виконувати вирізняльну функцію.

Прізвища *Витришук* < *Витришок* < *витришок* 'витрішкуватий' (ЕСУМ, I, 385), *Жмура*, *Лобань*, *Лобас*, *Чорноокий* вказують на ту особливість обличчя, яка найперше впадала в очі. За нашими спостереженнями, найпомітніші були *голова*, очевидно, її розмір та форма, (*Головатюк*, *Головач*, *Головей*, *Головко*, *Головчук*), *губи* (*Губарев*, *Губаренко*, *Губеня*, *Губкович*, *Губчик*, *Тригобий*, *Тригоб'юк* < *тригуб* 'той, хто має верхню розсічену губу' (Арк., II, 208)), *зуби* (*Зубарев*, *Зубатий*, *Зубатюк*, *Зубач*, *Щерба*, *Щербак*, *Щербань*, *Щерблюк* < *щербатий* 'з вищербленими краями, такий, у якого бракує зубів' (ВТССУМ, 1414)), *ніс* (*Кушко* < *кушка* 'знев. великий ніс людини' (Арк., I, 274), *Носач*, *Носко*, *Носкович*). 10 прізвищ Горохівщини первісно вказували на хвороби шкіри (*Пістряк* < *пістряк* 'ластовиння, прищ' (Гр., III, 188), (*Пришко*, *Прищук*, *Прищенко*, *Цвіль*, *Цвілюк* < *цвілий* 'укритий прищами, миршавий' (ВТССУМ, 1579)), спотворене хворобою

обличчя (*Дзюба, Дзюбанюк, Дзюбка* < *дзюба* ‘людина із спотвореним віспою обличчям’, *Машкара* < *машкара* ‘дуже негарне, спотворене обличчя людини’ (ВТССУМ, 515)).

48 прізвиськ Горохівщини утворилися від лексем на позначення осіб за зростом, вагою, поставою. Для номінації повновидої, огрядної людини використані антропоніми: *Бацмай, Бацман* < *бацман* ‘щось велике, товстун’ (ЕСУМ, I, 154), *Беца* < *беца* ‘неповоротка жінка’ (ЕСУМ, I, 179), *Боць, Бочко* < *боць* ‘товста неповоротка особа’ (ЕСУМ, I, 239), *Величко, Гамелюк* < *гамела* ‘товста, незграбна людина’ (ЕСУМ, I, 465), *Гладіч, Гладкий, Гладун, Гладченко, Гладюк, Глез* < *gl-z-ьпъ ‘гладкий, слизький’ (ЕСУМ, I, 521), *Крижалов, Крижанович* < *крижастий* ‘широкий уплецах і крижах, кремезний, дебелий’ (ВТССУМ, 464), *Курда* < *курдик* ‘людина, невелика на зріст, товста, сутулувата, карлик’ (ЕСУМ, III, 152), *Черевень, Черевко*. Із протилежною семантикою на Горохівщині трапляються прізвиська *Кипра, Кіпра* < *киприй* ‘слабкий, безсилий’ (ЕСУМ, II, 443), *Коротчук, Ліба* < прасл. *libъ ‘слабкий, худий’ (Чуч., 342), *Малишко, Малюжець, Малюк, Мальченко, Печула* < *пек* ‘худа, висока людина’ (Чуч., 445), *Сушков, Сущук* < *сушко* ‘невисоке засохле дерево’ (Гр., IV, 234), очевидно, *Сушко* ‘худорлявий чоловік’, *Хилюк, Хілюк* < *хилий* ‘худий’ (Арк., II, 228), *Худич, Худоба* < *худоба* ‘знев. худа людина’ (Арк., II, 236), *Цьопич, Цьопко* < *цьопка* ‘крихітка’ (Гр., IV, 439).

Прізвиська *Виблій* < *виблій* ‘дуже високий’ (ЕСУМ, I, 388), *Довгай, Довгайчук, Довгаюк, Довгун, Кішак* < угор. *kis* ‘малий’ (Чуч., 265), *Кусевич, Кусик* < *кусий* ‘короткий, невеликий’ (Арк., I, 272), *Куций, Печула* < *пек* ‘худа, висока людина’ (Чуч., 445) характеризували особу за ростом.

Назви осіб за кольором шкіри, волосся, частин тіла стали основами 50 прізвиськ. Найактивніші лексеми-кольороназви: *чорний* (*Черненко, Черниш, Чернишенко, Чернишов, Черній, Чернюк, Черняк, Черняцук, Чоренький, Чорний*), *рудий* (*Руденко, Рудий, Рудик, Рудусь, Рудчик, Рудюк, Рудь*), *білий* (*Белій, Білик, Білич, Білітюк, Біліченко, Біляев*), *рябий* (*Рабчук, Рябак, Рябенко, Рябий, Рябій*), *зелений* (*Зеленко, Зеленчук, Зеленько*). Прізвиська, похідні від назв інших кольорів, представлені поодинокими утвореннями: *Булан* < *буланий* ‘світло-рудий’ (ВТССУМ, 66), *Глень, Гленюк, Глинюк* < *глина* ‘тільки глина білого кольору’ (Арк., I, 91), *Гнідець* < *гнідий* ‘темно-коричневий’ (ВТССУМ, 186), *Жовтяк, Мерега* < *мерегий* ‘бурий з темними смугами’ (ЕСУМ, III, 536), *Половчук* < *половий* ‘кольору спілого жита, пшеничний, блідо-жовтий’ (ЕСУМ, IV, 496), *Ревта* < *ревта* ‘червоний’ (Чуч., 480), *Рижук, Роцин* < рум. гоș ‘червоний’ (Чуч., 491), *Серий, Сивило, Сівоха, Сізов, Сірий, Синяков, Смага* < *смага* ‘коричневий колір шкіри від

дії сонячних променів або вітру' (ЕСУМ, V, 314), *Срібний* < *срібний* 'сивий, із сивиною' (ВТССУМ, 1380).

Серед прізвищ, утворених від назв осіб за фізичними вадами, найактивніші семи *горб*: *Горбанюк, Горбань, Горбатюк, Горбач, Горбачук, Горбонос, кривий: Кривко, Кривович, Кривош, Кривчук, Кривенький, Кривовяз, Криворучко, Кривошей, Кривошея, Кривошия, Круш* < *круш* 'усе ламке, крихке, покрученість, кривизна' (ЕСУМ, III, 114). Інші прізвища групи: *Безух, Глухов, Глушко, Глушук, Калічкін, Кукевич, Куленко, Куль, Кульбик* < *кук, куль* 'щось кругле, зігнуте'¹², *Німчук, Сліпченко, Сліпчук, Шут, Шутяк* < *шутий* 'безвухий, коротковухий, людина з фізичною вадою' (Чуч., 637). На ліворукість вказували антропоніми *Лівик, Лівчук, Шульга, Шульган, Шульгач*.

За зовнішністю в цілому, виглядом первісно характеризували особу прізвища *Гульоватий* < *гулюватий* 'з гулями' (ЕСУМ, I, 616), *Заприлюк* < *прілий* 'спітнілий' (ЕСУМ, IV, 588), *Мазяр, Мокрий, Мокрійчук, Похилько*. Вродлива людина отримувала прізвища *Гарнистий, Заремба* < *заремба* 'молода, фізично здорова людина' (ЕСУМ, II, 238), *Красевич, Красенко, Красій, Красюк, Лінейко, Ліпич, Ліпчук, Пекний* < *пол. рієкну* 'красивий', *Смачний* < *смачний* 'привабливий, принадний' (ВТССУМ, 1348), *Хорошук* < *хороший* 'гарний' (Арк., II, 232). Антропоніми *Бридчук, Гижя* < *гижя* 'гідота, мерзота' (ЕСУМ, I, 282), *Отупор* < *отупний* 'страшний, жахливий' (ЕСУМ, IV, 235), *Шкарадюк* < *шкарадний* 'бридкий, гидкий' (ВТССУМ, 1623) засвідчували непривабливість першоновіт. Впадала в очі неохайність особи: *Брук* < *брукати* 'бруднити, мазати' (ЕСУМ, I, 267), *Кормош* < *угор. kormos* 'закопчений, засмалений сажею' (Чуч., 284), *Коструба* < *кострубатий* 'нечепура, неохайний' (ВТССУМ, 458), *Льопа* < *льопа* 'брудна, неохайна людина' (ЕСУМ, III, 347), *Чмир* < *чмир* 'неохайна людина, нечупара' (ВТССУМ, 1604).

9 спадкових антрополоксем утворилося від назв осіб за особливою манерою та вадами ходи: *Гопанчук* < *гопати* (Чуч., 153), *Кульган, Лихоступ, Хромальов, Шкорбатюк, Шкробот* < *шкробати* 'іти, ходити човгаючи' (ВТССУМ, 1624), *Штуль* < *штуль* 'знев. людина, яка накульгує' (Арк., II, 277). Прізвища *Кроцюк, Кроцук*, можливо, характеризували людину, яка робила завеликі або замалі кроки.

Серед прізвищ, які вказують на психічні властивості, поведінку

---

¹² Скорук І. Д. Історична антропонімія м. Луцька з точки зору її походження / І. Д. Скорук // Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк. – К., 1997. – С. 218.

або характер людини, виокремлюємо такі, що називають особу за поведінкою (84 одиниці). Найактивніші семеми:

ледар: *Баглай*, *Баглик* < *баглай* ‘ледар, ледащо’ (Чаб., I, 32), *Гула*, *Гулюк* < *гула* ‘нероба, бродяга’ (ЕСУМ, I, 617), *Гуляр*, *Гуль* < *гуль* ‘дурень, ледащо’ (Чуч., 166), *Дундуков* < *дунда* ‘ледача, неговірка людина’ (Онишкевич, I, 238), *Легеза* < *легеза* ‘лежебок, підлиза’ (Чуч., 330), *Легіч* < *лега* ‘лежень, ледащо, лежебок’ (Чуч., 330), *Лейбик* < *лейба* ‘ледар’ (Арк., I, 280);

забіяка, сварлива людина: *Биткалюк* < *битка* ‘бійка’ (Гр., I, 58), *Бійчук*, *Ворошило*, *Ворошилов* < *ворох* ‘інтрига, сварка’ (ЕСУМ, I, 429), тобто ця лексема могла характеризувати сварливу людину, *Герець* < *герець* ‘окрема сутичка перед боєм, двобій’ (ЕСУМ, I, 112), очевидно, прізвисько вказувало на задержувату людину, *Горловий* < *горловий* ‘карний, кримінальний’ (Гр., I, 313), *Мелесик*, *Мелесь* < *мелесити* ‘потискати, тіпати, лупцювати, бити’ (ЕСУМ, III, 433);

зłodий: *Воровченко*, *Дерега*, *Дерейко* < *дерига* ‘грабіжник’ (ЕСУМ, II, 40), *Ошуканець* < *ошуканець* ‘обманщик’ (ВТССУМ, 695), *Татюк* < *тать* ‘зłodий’ (ЕСУМ, V, 528), *Фарина*, *Фаринюк* < *фарина* ‘шахрайство’ (Фаріон, 298), *Шахраюк*;

базікало: *Байкевич* < *баяти* ‘говорити’, *байка*, тобто балакун, *Балакін*, *Галанджук* < *галандіти* ‘варнякати’ (ЕСУМ, I, 457), *Дадак* < *дадакати* ‘базікати’ (ЕСУМ, II, 9), *Клекоць* < *клекотати* ‘базікати’ (ЕСУМ, II, 457), *Ліхогуб* (могло характеризувати людину, що не вмiла ввічливо розмовляти), *Петльоха* < *петльоха* ‘пустомеля, базікало’ (Чуч., 441);

плаксі́й: *Дзюма* < *дзюмати* ‘рюмсати’ (ВТССУМ, 184), *Нюня* < *нюня* ‘плакса’ (Арк., I, 352), *Реус* < *реус* ‘плаксі́й’ (ЕСУМ, V, 67), *Трубій*, *Трубюк*, *Труб’юк* < *трубити* ‘голосно плакати’ (Арк., II, 211);

бродяга, гуляка: *Байденко*, *Байдюк* < *байда* ‘гуляка’ (Гр., I, 20), *Бахур* < *бахур* ‘волоцюга, розпусник’ (ЕСУМ, I, 152), *Волочай*, *Мандроцюк*, *Мандрук* < *мандрьоха* ‘бродяга’ (Гр., II, 404);

пiдлабузник: *Лебезун* < *лебезувати* ‘пiдлещуватися’ (ЕСУМ, III, 54), *Легеза* < *легеза* ‘лежебок, пiдлиза’ (Чуч., 330), *Лизун* < *лизун* ‘лизоблюд, пiдлабузник’ (ВТССУМ, 486), *Повзун* < *повзун* ‘пролаза, пройда, пiдлесник, пiдлабузник’ (ЕСУМ, IV, 467).

Інші прізвиська цієї групи: *Бабій*, *Бабіюк*, *Благий* < *благий* ‘добрий, добросердий, лагідний’ (ВТССУМ, 55), *Брись* < *брись* ‘простак, грубіяні, хам’ (ЕСУМ, I, 238), *Брихуненко*, *Бурцев* < *бурко* ‘буркотун’, *Бусюк* < *бусий* ‘п’яний’ (ЕСУМ, I, 306), *Бухарін* < *бухало* ‘вайло, крикун’ (Чуч., 102), *Веріго*, *Веріго* < *вер ‘тріска, скіпка, стружка дерева, перен. непотріб, щось пусте’

(ЕСУМ, I, 356), *Джежер* < *дженджуриха* ‘франтиха, чепуруха’ (ЕСУМ, II, 49), *Дикун, Добродій* < *добродій* ‘благодійник; ірон. про лиху, ненависну, небезпечну людину’ (ВТССУМ, 230), *Журибіда, Конопко* < *конопа* ‘неспокійне поведження, неспокій’ (ЕСУМ, II, 552), *Кривдюк, Лакомий* < *лакомий* ‘такий, що любить що-небудь їсти’ (Арк., I, 276), *Лейко* < пол. *lej* ‘п’як, базікало’ (Чуч., 331), *Лиходій, Невинний, Неборак, Палій, Палійчук* < *палій* ‘підпалювач’ (Чуч., 426), *Пенар* < *пеня* ‘придира, нав’язлива людина’ (Гр., III, 107), *Смуригін* < *смурига* ‘відлюдник’ (ЕСУМ, V, 331), *Сорохтей* < *сорохтувати* ‘дбати, бути неспокійним, тужити’ (ЕСУМ, V, 358), *Уніжонний, Ченура, Шемейко, Шемелюк, Шеметюк* < *шеметатися* ‘метушитися, вовтузитися’ (ВТССУМ, 1618), *Шпатусько* < *шпати* ‘нишпорити’ (ВТССУМ, 1629).

За звичками осіб переважно характеризували основи прізвищ *Бекало, Вихневич* < *вихати* ‘махати’ (ЕСУМ, I, 385), *Грабоус* < *грабати* ‘гребти, копірсати, горнути’ *вус, Джигалюк, Джигота* < *джигати* ‘хльостати, бити різками’ (ЕСУМ, II, 51), *Джугало* < *джугнути* ‘ударити’ (ЕСУМ, II, 53), *Дзюргалюк* < *дзюрити* ‘мочитися’ (Арк., I, 129), *Засядько, Збираль, Збирун, Кихтюк* < *кихкати* ‘сміятися, хихотіти’ (ЕСУМ, II, 439), *Клічук, Клічук* < *клік* ‘крики’ (ЕСУМ, II, 461), *Ковчун* < *ковкати* ‘жувати’ (ЕСУМ, II, 485), *Корпан* < *корпати* ‘колупати, копірсати’ (ЕСУМ, III, 43), *Криктун, Мовчанюк, Моргун, Нагальюк* < *нагалити* ‘нараяти’ (ЕСУМ, IV, 20), *Пікалюк* < *п’икати* ‘пишати’, *Піскунов* < *п’искати* ‘пишати’, *Плескун, Повзун, Поцілуйко, Рихлик* < *рихлик* ‘те, що рано дозріває, ранній, швидкий’ (ЕСУМ, V, 85), *Рихтун, Ротар* < *рота* ‘клятва, присяга’ (ЕСУМ, V, 127), *Свистун, Свістак, Сербалюк* < *сербало* ‘той, що сербає, тобто сьорбає’ (Чуч., 510), *Сидун, Скуба, Скубанов, Скубенич, Співак, Стрекач* < *стрекати* ‘швидко бігти, тікати’ (ЕСУМ, V, 436), *Стукан, Тупайло*, пор. *тупайло* ‘гра на вечорницях’ (Арк., II, 214), *Храпко, Цикалюк, Ціко* < *цикати* ‘п’ісяти’ (Чуч., 592), *Чухало, Шамрило* < *шамрило* ‘який любить шарудіти’ (ВТССУМ, 1612), *Шемролович, Шимрило, Шимролович* < *шемрати* ‘видавати легкий шум, шерех’ (ВТССУМ, 1618), *Шморгун*, пор. *шморигало* ‘дитина, яка постійно шморгає носом’ (Арк., II, 272), *Шмуль* < *шмульгати* ‘стирати, обдираючи щось, терти чим-небудь’ (ВТССУМ, 1627).

43 прізвища містять вказівку на риси характеру, вдачу. Прізвища *Бурило* < *бурило* ‘сувора людина, злюка’ (Чуч., 99), *Гримайло* < *гримайло* ‘сердитий, грізний’ (Іркл., 199), *Ліщук* < *лихий* ‘поганий; рухливий’ (Арк., I, 286), *Лютій, Хиж, Хижун, Шкулета* < *шкулити* ‘дошкуляти’ (ВТССУМ, 1624) вказували на сердиту, похмуру людину, антрополоксеми *Брик, Брикайло, Бричак,*

Бричук < *брикати* 'норовитися, вередувати, зазнаватися' (ЕСУМ, I, 226), *Бурнейко* < *бурний* 'бурхливий' (Гр., I, 113), *Гомза* < *гомзатися* 'вертїтися, копошитися, капризувати' (ЕСУМ, I, 557), *Мазепа* < *мазепа* 'розманіжене дитя, розпещена людина' (Арк., I, 300), *Мазін* < *мазя* 'заплакана дитина, пестун' (Арк., I, 301) – на вередливу та розманіжену людину. Про зверхність, хвальковитість першоносія свідчили прізвища *Бутесць*, *Бутенко*, *Бутулай* < *бута* 'гордість, зарозумілість' (Чуч., 101), *Пишняк* < *пишний* 'розкішний, гордий' (Гр., III, 155), *Самохвал*, *Хвастяк*, *Чванченко*.

Інші риси характеру відобразилися в незначній кількості утворень: *Завиднюк*, *Зленко*, *Кислюк* < *кислий* 'незадоволений, пригнічений, похмурий, сумний' (ВТССУМ, 427), *Мужжик* < *мужик* 'про невиховану, грубу людину, селяк' (ВТССУМ, 543), *Мурміль* < *мурма* 'відлюдько' (Арк., I, 324), *Навратюк* < *навратливий* 'нав'язливий' (ЕСУМ, IV, 20), *Наглюк*, *Потайчук*, *Прилепа*, *Приліпа*, *Пристойний*, *Свентик*, *Свентико*, *Скупейко*, *Смачний* < *смачний* 'привабливий, принадний' (ВТССУМ, 1348), *Смирнов*, *Смірнов*, *Смутюк*, *Солоний*, *Солоной* < *солоний* 'виразний, дотепний, але грубий, непристойний' (ВТССУМ, 1355), *Фарисей*.

Назви осіб за особливостями їх темпераменту стали основами 21 прізвища. Прізвища *Баламут*, *Бадьорний*, *Борзовець* < *борзий* 'швидкий' (ЕСУМ, I, 230), *Крутигов*, *Крутилко*, *Крутий*, *Крутяк*, *Паливода*, *Палівода* < *паливода* 'той, хто поводить себе пустотливо, несерйозно, бешкетник, пустун' (ВТССУМ, 699), *Швидкий*, *Шеремет*, *Шеремета* < *шеремета* (тюркське *şeremet*) 'балакучий, жвавий, безсоромний, безпутний' (Редько, 1198) свідчили про непосидючість людини; лексеми *Бурбела* < *бурбела* 'насуплена, похмура людина' (Чаб., I, 38), *Бурий* < *бурий* 'сердитий, насуплений' (Онишкевич, I, 77), *Тихий*, *Тихун* – про замкненість, скутість. До цієї групи належать також прізвища *Веселак*, *Відрашко* < *відражуватися* 'мати радість' (Гр., I, 226), *Медляк*, *Сарапака*, *Сарапін* < *сарапати* 'скипіти, роздратуватися' (ЕСУМ, V, 181).

Прізвища *Бала*, *Балай* < *бала* 'бовдур, тюхтій' (ЕСУМ, I, 120), *Бамбулюк* < *бамбула* 'вайло, телепень' (ЕСУМ, I, 131), *Бей* < *бейдак*, *бейла* 'дурень, йолоп' (ЕСУМ, I, 158), *Гой* < *гойда* 'нехитра, вайлувата жінка', *гойса* 'непосидюча, метушлива жінка' (ЕСУМ, I, 547), *Гуль*, *Гуляр* < *гуль* 'дурень, ледащо' (Чуч., 166), *Кмита*, *Кмить* < *кметь* 'т'ямуща людина' (Чуч., 269), *Матлак* < *матлах* 'пришелепкувата людина' (Чуч., 370), *Мудрак*, *Мудрий*,

Мудрик < *мудрик* ‘розумна людина’, ‘мудра людина’¹³ або ‘чваньковита людина’ (Арк., I, 322), *Недоумов* < *недоумок*, *Пененко* < *пень* ‘тупа, вперта людина’ (Чуч., 436), *Струсь* < *струсь* ‘дурень’ (Гр., IV, 220), *Тупиця* < *тупиця* ‘тупак’ (Чуч., 561) характеризували особу за розумовими здібностями.

14 прізвищ виникло від назв осіб за особливостями їх мовлення: *Лем* < *лем* ‘але, тільки, лише, от, же, ж’ (ЕСУМ, III, 219), *Міндала*, *Міндюк* < *миндати* ‘невиразно, ліниво говорити’ (Чуч., 382), *Няйко* < *няй* ‘нехай’ (ЕСУМ, IV, 63), *Слебїк* < *слебезувати* ‘повільно одноманітно говорити, говорити багато, безладно’ (ЕСУМ, V, 297), *Півчук* < *півкати* ‘пищати тонким голосом’ (Чуч., 449), *Тарабанюк* < *тарабанити* ‘швидко й невиразно говорити’ (ВТССУМ, 1231), *Чернобай*, *Чорнобай* та zdeформоване *Чорноба* < *чорний* + *баяти* ‘говорити’, тобто людина, яка говорить щось погане, *Шваргун* < *шварготити* ‘говорити швидко і нерозбірливо’ (ВТССУМ, 1616), *Шемчук*, *Шептур*, *Щебетюк* < *щебет* ‘швидка, жвава мова’ (ВТССУМ, 1638).

Отже, прізвища, що засвідчують індивідуальні ознаки першonosіїв, становлять вагому частку антропонімікону Горохівщини. Аналіз прізвищ виявив, що серед прізвищ, мотивованих фізичними ознаками людини найбільш активними виявилися лексеми *вус*, *борода*, *лисий*, *голова*, *губи*, *зуби*, *ніс*. Чимало прізвищ утворилося від слів *гладкий*, *малий*, *довгий*, *горб*, *кривий* або від інших коренів із аналогічною семантикою. За основу для творення аналізованих прізвищ бралася найпомітніша особливість людини, яка дозволяла вирізнити її серед інших. У групі прізвищ, які первісно характеризували особу за поведінкою або характером, домінувальні лексеми із значенням *ледар*, *забіяка*, *злодій*, *базікало*, *плаксій*, що виражені різними коренями. Багато утворень вказують на *сердитість*, *розманіженість*, *зверхність*, *тупість* особи. Значна кількість подібних лексем свідчить про різке, осудливе ставлення суспільства в час становлення прізвищ до негативних рис людини. Прізвища Горохівщини, що засвідчують індивідуальні ознаки першonosіїв, семантично охоплюють усі основні фізичні особливості людини, а також створюють цілісну картину психічних властивостей особистості.

Умовні скорочення назв джерел

Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: понад

---

¹³ Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища : монографія / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 72.

14 000 лексем. У 2-х томах. – Луцьк, 2000.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 тис. слів / уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь, 2002. – 1440 с.

Гр. – Словарь укр. мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Грінченко.– К., 1907-1909. – Т. 1-4.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови; [уклад.: Р.В.Болдирев та ін.] – К.: Наук. думка, 1982-2005 – Т. 1-5.

Іркл. – Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ. – Прізвищезнаство. – Мюнхен, 1987. – 904 с.

Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : У 2 ч. – К., 1984.

Редько – Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: понад 25 тисяч прізвищ. – Львів, 2007. – 1438 с.

СУМ – Словник української мови; [редкол.: І.К.Білодід та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т.1-11.

Фаріон – Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початок XIX століття (з етимологічним словником): монографія / І.Д.Фаріон. – Л.: Літопис, 2001. – 372 с.

Чаб. – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни. У 4 т. – Запоріжжя, 1992. – Т.1-4.

Чуч. – Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник: понад 11500 прізвищ / П.П.Чучка. – Львів: Світ, 2005.– 704 с.

Лисова Лариса

Лексическая база фамилий Гороховщины, мотивированных индивидуальными особенностями носителей.

В статье проанализированы современные фамилии Гороховщины, образованные от названий физических признаков и психических свойств человека, определены лексемы, которые приняли участие в их формировании.

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, фамилия, лексическая база.

Lysova Larysa

Lexical base of Gorohiv region's surnames motivated by individual features of primitive native speakers.

Modern surnames of Gorohiv region which are formed by means of physical and mental characteristics of a man are analyzed, and lexims which took part in its formation are defined in the article.

Key words: antroponym, appellative, surname, lexical base.